

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

*Факультет № 6
Кафедра соціології та психології*

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

навчальної дисципліни «Антропологія»
обов'язкових компонент
освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

053 Психологія (практична психологія)

Тема № 2. Систематичне положення людини у тваринному світі та загальна характеристика заgonу приматів

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною
радою Харківського
національного
університету внутрішніх
справ Протокол від
30.08.2023 р. № 7

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету №6
Протокол від 25.08.2023 р. № 7

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної
ради ХНУВС з гуманітарних та
соціально-економічних
дисциплін Протокол від
29.08.2023 р. № 7

Розглянуто на засіданні кафедри соціології та
психології Протокол від 15.08.2023 р. № 8

Розробник:

Старший викладач кафедри соціології та психології Солохіна Л.О.

Рецензенти:

1. Провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії морально-психологічного супроводження службово-бойової діяльності Національної гвардії України науково-дослідного Центру службово-бойової діяльності Національної гвардії України, кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник Мацегора Я.В.
2. Доцент кафедри соціології та психології факультету №6 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент Шиліна А.А.

План лекції

1. Філософсько-біологічна антропологія. Походження людини.
2. Систематичне положення людини в тваринному світі.
3. Систематика та загальна характеристика заgonу Приматів.

Рекомендована література

Основна

1. Мельник Т. О., Масненко В. В. Основи антропології: навч.-метод. посіб. для студ.-істориків. - Черкаси : Відлуння, 1998. - 79 с.
2. Неведомська Є.О., Маруненко І.М. Антропологія: Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів. - К.: КУ імені Бориса Грінченка, 2016. - 40 с.
3. Поправко О.В. Антропологія: навчальний посібник – Мелітополь: Вид во МДПУ ім. Богдана Хмельницького, 2016. – 285 с.
4. Помогайбо В., Петрушов А., Власенко Н. Основи антропогенезу: підручник. – К.: Академвидав, 2015. – 144 с.
5. Солохіна Л.О. «Антропологія»: навчальний посіб. – Харків : Харк. нац. ун-т. внутр. справ, 2022. – 196 с.: іл.

Допоміжна

6. Задорожний К. Від мавпи до людини. Харків : Ранок, 2021. 96 с.
7. Петриківська О. С. Культурна антропологія : навчально-методичний посібник. Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2019. – 112 с.

Інформаційні ресурси в Інтернеті

8. Пошукова система Google Scholar <http://scholar.google.com/>
9. Пошукова система Springer <https://link.springer.com/>
10. Пошукова система Scirus <https://www.elsevier.com/>
11. Пошукова система Google books <https://books.google.com/>

Текст лекції

1. Філософсько-біологічна антропологія. Походження людини

Філософсько-біологічна антропологія аналізує закономірності біологічної еволюції та еволюції людини, її психіки, свідомості. Згідно з підрахунками

П. Оверанджа, існує 28 різних теорій, що претендують на аналіз біологічної еволюції. У загальному вигляді їх можна розділити на дві групи: неофіналіські та фіналіські теорії.

Неофіналіські теорії намагаються пояснити впорядкованість, масштабність і поступальний рух біологічної еволюції дією сліпих причин і сил, зовсім не націлених на породження різних органів і організмів, включаючи

людину, але виробляють їх по чистій випадковості.

Фіналіські теорії, хоча і визнають випадкові генетичні мутації і природний відбір, однак вважають немислимим і неможливим, щоб такий складний процес, яким є еволюція, сам собою реалізував макропроцес ускладнення свідомості, аж до появи людини і тривав вже через людину, щоб цей процес можна було пояснити без залучення вищої сили і вищого розуму. Саме він передбачив мету еволюції, визначив її цінність і вписав у саму матерію разючу програму, яку потім реалізують різноманітні енергії матерії і життя.

Серед неофіналіських теорій найпоширеніша - синтетична або неодарвініська теорія (вона об'єднує теорію мутацій з дарвінізмом: Дарвіну не був відомий факт мутацій). Еволюція - це продукт взаємодії двох факторів - випадкових мутацій і природного відбору. Відбір вибирає шкідливі мутації і сприяє корисним. Підсумовування корисних мутацій має наслідком значні морфологічні та функціональні зміни. Якщо умови навколишнього середовища сприяють їм протягом довгих геологічних періодів, то вони стають причиною формування нових структур, органів, систем, властивостей, нових видів живих істот і зрештою людини. Цю теорію підтримують багато вчених: Р. Фішер, С. Райт, Д. Сімпсон, Т. Добжанський та ін.

Гіпотези про походження людини.

В даний час існує безліч гіпотез про походження людини.

Креаціонізм - вчення про божественне створення людини або за рахунок «посіву» з Космосу. Найбільш історично стабільним є релігійний постулат про божественне створення світу і людини. Сучасні наукові дані побічно доводять, що випадкове виникнення життя і людини практично неможливо.

Еволюціонізм - природне розуміння походження людини в ході біологічної еволюції від деякого предка. Найбільш загальноприйнята симіальна гіпотеза: виникнення людини в ході біологічної еволюції від мавпоподібних предків.

Однак в останні роки з'явилася гіпотеза про «водне» походження людини (припускають, що предки людини жили в морі, мали зябра, гладку шкіру. Гіпотеза базується на виявлених древніх муміях людиноподібних істот із зябрами). Існує і гіпотеза про походження людини від мурахоїда (у зв'язку з ідентичністю будови внутрішніх органів).

Відповідно до гіпотези Е. Мулдашева, що спирається на інформацію, яка міститься в релігійних книгах буддизму, книгах Нострадамуса, Є.П. Блаватської, Р. Штайнер, даних експедицій до Тибету, сучасна людина - це своєрідний нащадок більш досконалих і могутніх розумних істот: лемурійців, атлантів, які спочатку виникли шляхом ущільнення духу багато мільйонів років тому, і з тих пір змінилося 5 розумних цивілізацій - 5 рас розумних істот. (Сучасна людина відноситься до останньої п'ятої розумної цивілізації). Дана гіпотеза про походження людини являє значиму цінність, має ряд переконливих доказів, хоча і не узгоджується з звичними еволюційними антропологічними

гіпотезами про біологічне походження людини від мавпоподібних предків.

Втім, існує гіпотеза І. А. Добросоцького, яка намагалася об'єднати «біологічну еволюцію» і «духовно-космічну еволюцію» сучасної людини. Передбачається, що на основі мутацій і природного відбору поступово йшла біологічна еволюція від мавпи до людини, але вирішальним поштовхом для виникнення сучасної розумної людини стала взаємодія первісної людиноподібної істоти з високорозвиненими духовними та розумними космічними істотами (можливо, прибульцями з Марса, що володіли величезними знаннями й жили довго, близько тисячі років), які сприймалися людьми як Боги, і народжені від них земними жінками діти, створили сучасний фізичний та інтелектуальний вигляд «людини розумної» (кроманьйонця).

Розглянуті гіпотези мають право на існування, мають певну цінність, але найбільш традиційною і доказовою (палеонтологічними і археологічними даними) до цих пір залишається біологічна: неофіналістська симіальна гіпотеза.

2. Систематичне положення людини в тваринному світі

Таксон	Латинський термін	Український термін	Склад групи тварин
Царство		Тварини	Всі тварини
Тип	Chordata	Хордові	Всі тварини, що мають хорду
Підтип	Vertebrata	Хребтові	Всі тварини, що мають хребет та 2 пари кінцівок
Клас	Mammalia	Ссавці	Всі теплокровні тварини, покриті шерстю, що родять живих дитинчат
Загін	Primates	Примати	Напівмавпи, мавпи, людиноподібні мавпи та люди
Підзагін	Haplorhini	Гаплоринові	Долгоп'яти, мавпи, людиноподібні мавпи та люди
Інфразагін	Catarrhini	Вузконосі мавпи	Мавпи Старого Світу, людиноподібні мавпи та люди
Надсімейство	Hominoidea	Гоміноїди	Людиноподібні мавпи та люди
Сімейство	Hominidae	Гомініди	Людина та її предки
Рід	Homo	Люди	Людина
Вид	H. sapiens	-	Неоантропи
Підвид	H. sapiens sapiens	-	Анатомічно сучасні люди

У відповідності з сучасними науковими уявленнями, анатомічно сучасна людина є результатом розвитку матерії протягом 137 мільярдів років і являє собою найбільш складно організований її різновид з усього спостережуваного.

Загальновідомо, що людина належить до світу багатоклітинних істот.

Серед колосальної кількості багатоклітинних форм людина належить до групи двустороннесиметричних: права і ліва половини нашого тіла відносяться між собою як предмет і його зображення в дзеркалі. Серед двустороннесиметричних організмів людина займає відповідне місце в царстві тварин.

Організм людини має багато ознак, загальних з ссавцями: хребет, 7 шийних хребців, дві пари кінцівок типу важеля, замкнута кровоносна система, чотирикамерне серце, без'ядерні еритроцити, волосяний покрив, постійна температура тіла, легеневе дихання, добре розвинена нервова система і органи чуття. Найбільш велика подібність людини з приматами.

За критеріями зоологічної систематики вид «людини розумної» (*Homo sapiens*) у складі особливого сімейства гомінід відноситься до загону приматів, класу ссавців, підтип хребетних, тип хордових.

3. Систематика та загальна характеристика загону Приматів

Нині живуть примати діляться на дві основні групи - стрепсиринових і гаплоринових. Перші - найбільш древні; до них відносяться напівмаври: невеликі за розмірами, проводять і в основному нічний спосіб життя, комахоїдні - лорі, лемури та ін. Інша група - гаплоринові примати - складається з трьох основних таксонів – довгоп'ятів, широконосих і вузьконосних мавп. Довгоп'яти - це реліктова група, яка живе в Південно- Східній Азії, схожа на напівмавр. Широконосі та вузьконосі мавпи - це група людиноподібних вищих приматів. Їх ще називають мавпами Нового і Старого Світу. У Старому Світі примати розвивалися більш інтенсивно і пристосувалися до наземного способу життя. Вузьконосі мавпи діляться на дві групи: нижчі вузьконосі мавпи і гоміноїди.

До гоміноїдів відносяться сучасні люди і їх найближчі родичі, людиноподібні мавпи. Останні, у свою чергу діляться на великих і малих. До малих людиноподібних мавп відносяться гібони. Вони ведуть виключно деревний спосіб життя, вільно пересуваються у верхньому ярусі тропічного лісу. Збереглися тільки в Південно-Східній Азії.

Великі людиноподібні мавпи фактично діляться на дві групи: азіатські форми, до яких відноситься орангутанг та гібон, і африканські, куди входять шимпанзе і горила, найбільша з нині живих приматів. Люди знаходяться в найбільшій близькій спорідненості з африканськими людиноподібними мавпами.

Сучасні людиноподібні мавпи - шимпанзе, горила, орангутанг, гібони - представляють форми, що близько 10-15 млн. років тому ухилились від лінії розвитку, спільної з людиною.

В основному це тварини, що ведуть деревний спосіб життя. Пристосовуючись до існування на деревах, предки приматів виробили багато властивостей, відповідних їх способу життя.

Примати володіють п'ятипалою хапальною кінцівкою. П'ятипала кінцівка -

найдавніша ознака ссавців і наземних хребетних, збереглася у приматів і дала можливість формування хапальної кінцівки. Це призвело до збільшення рухливості і чіпкості кінцівок, до більшого розманіття виконуваних рухів. Рухливість і різноманітність рухів всієї передньої кінцівки обумовлено наявністю ключиці, яку мають всі примати. Рухливість передпліччя пов'язана з характерною для приматів пронацією і супінацією, тобто здатністю променевої кістки обернутися щодо ліктьової.

Чіпкість у більшості приматів пояснюється здатністю першого пальця протиставлятися іншим. Пальці приматів забезпечені більшою частиною плоскими нігтями, а не кігтями. У тих форм, які на окремих пальцях мають кігті, перший завжди забезпечений нігтем.

Коли примати пересуваються по землі, вони зазвичай спираються на всю стопу. Тому їх можна визначити як стопоходящі тварини, вони менш пристосовані до швидкого бігу, ніж пальцеходащі.

Перехід до деревного способу життя був пов'язаний у предків приматів з посиленням розвитком органів зору і слуху. Для наземних форм життя характерно кращий розвиток органів нюху, так як у своїй поведінці вони значною мірою керуються запахами. У приматів більш важливу роль відіграють зір і слух.

Примати в цілому характеризуються більшим розвитком півкуль головного мозку, збільшенням його об'єму і відповідно з цим збільшенням ємності черепної коробки. Великий розмір головного мозку і його висока диференціація пов'язані з надзвичайною рухливістю представників цього заgonу і різноманітністю функцій їх передніх кінцівок.

Примати рослиноотравні або всеїдні. У зв'язку з харчуванням змішаною, різноманітною їжею у приматів є всі види зубів - різці, ікла, премоляри та моляри. Така зубна система називається гетеродонтною. Для приматів характерна повна зміна зубів, тобто два покоління - молочні та постійні.

Більшість приматів втратило сезонність статевого життя і здатне розмножуватися протягом усього року. Для них характерна мала плодючість, найчастіше народжується одне дитинча.

Таким чином, ми говорили про те, що за критеріями зоологічної систематики вид «людини розумної» (*Homo sapiens*) у складі особливого сімейства гомінід відноситься до заgonу приматів, класу ссавців, підтип хребетних, тип хордових.

Загін Примати поділяється на дві основні групи - стрепсиринових і гаплоринових приматів. Перші - найбільш древні; до них відносять напівмавпи - лорі, лемури та ін. Гаплоринові примати - складаються з трьох основних таксонів - довгоп'ятів, широконосих і вузьконосих мавп. Вузьконосі мавпи діляться на дві групи: нижчі вузьконосі мавпи і гоміноїди.

Для приматів характерно:

-Примати володіють п'ятипалою хапальною кінцівкою, зі здатністю першого пальця протиставлятися іншим. Пальці приматів забезпечені більшою

частиною плоскими нігтями, а не кігтями.

- Примати пересуваються по землі, спираючись на всю стопу.
- У приматів більш важливу роль відіграють зір і слух.
- Примати в цілому характеризуються більшим розвитком півкуль головного мозку, збільшенням його об'єму і відповідно з цим збільшенням ємкості черепної коробки.
- Зубна система приматів називається гетеродонтною.
- Більшість приматів втратило сезонність статевого життя і здатні розмножуватися протягом усього року.